

بررسی نقش اقلیم در برنامه‌ریزی گردشگری استان گلستان

دکتر اسماعیل شاهکویی

چکیده

در این مقاله سعی شده است، جایگاه اقلیم و جغرافیا در توسعه‌ی پایدار استان در ارتباط با صنعت گردشگری و نقش آن در برنامه‌ریزی منطقه‌ای مشخص شود. چنان پیوندی بین توان‌های طبیعی و تاریخی استان با اقلیم و گردشگری برقرار نماید که علاوه بر ایرانیان، توجه کشورهای تازه به استقلال رسیده آسیای میانه از جمله ترکمنستان، قرقیزستان، ازبکستان و قزاقستان را در استفاده از این امکانات طبیعی بی نظیر جلب نماید. زیرا گلستان «گنجینه‌ی اکوتوریسم» است. واژه‌های کلیدی: اقلیم، گردشگری، گفتگوی بین تمدن‌ها، اکوتوریسم.

مقدمه

در کشورهای در حال توسعه گردشگری بالاترین منبع درآمد مهم حتی پس از درآمدهای نفتی می‌باشد. به عنوان مثال در کشورهای نظیر مکزیک و مصر منابع حاصل از گردشگری پس از صدور نفت رقم بالایی را به خود اختصاص داده است. گردشگری امروزه یکی از مباحث مهم و مؤثر اقتصادی و یکی از عوامل برجسته ارتباط اجتماعی و فرهنگ و دارای خواص و پیامدهای ویژه‌ای است و می‌توان از آن به منزله یکی از نیروهای محرک توسعه اقتصادی مناطق بهره برد.

گردشگری در مفهوم اقتصادی، یک کالای اقتصادی است که مهمترین اثر مستقیم آن بر اقتصاد از طریق تزریق پول است. توسعه صنعت گردشگری و در نتیجه افزایش درآمد حاصل از آن همانند افزایش صادرات عمل می‌کند و ویژگی خاص آن این است که بسیاری از کالاهای غیرقابل مبادله را به کالاهای قابل مبادله و کالاهای ناحیه‌ای و منطقه‌ای تبدیل می‌کند. کمک به رشد متوازن اقتصادی، از دیگر مزایای اقتصادی صنعت گردشگری است. (محمدی، ۱۳۸۵)

بنابر گزارش سازمان جهانی گردشگری (W.T.O) در سال ۱۹۹۵، ۵۶۷ میلیون نفر در سطح بین‌المللی مسافرت نموده‌اند و طبق برآوردی که از سوی همین سازمان به عمل آمده است درآمد تولیدی توریسم بین‌الملل در همین دوره به ۳۷۱ میلیارد دلار باید شده باشد. بنابراین مطالعه و شناسایی محدودیت‌ها

و مخاطرات تهدید کننده‌ی جوّی و فراهم کننده‌ی آسایش اقلیمی و نیز آگاهی از جاذبه‌ها و پتانسیل‌های نهفته در ویژگی‌های طبیعی جغرافیایی گسترده کشورمان در فصول متفاوت سال، به منظور لحاظ کردن آنها در برنامه‌ریزی ملی و استانی نظیر توسعه گردشگری از اهمیت قابل توجه برخوردار است. استان گلستان در شمال ایران همچون نگیس سبز و زمردین مانند دو استان دیگر شمال، گیلان و مازندران تحت تأثیر اقلیم معتدل، سازگاری خوبی با گردشگران در طول قرون و اعصار متمادی از خود به نمایش گذاشته است.

گردشگری و گفتگوی بین تمدن‌ها

گردشگری بازار مناسبی برای ایجاد تفاهم فرهنگی است. هر فرهنگی در برخورد با فرهنگ‌ها، توانایی‌های خود را می‌سنجد و از راه آشنا شدن با مرزهای مشترک و فرهنگ‌ها با یکدیگر است که دشمنی‌ها به تفاهم تبدیل می‌شود. تفاهم متقابل میان ملت‌ها به پیشبرد و استواری صلح، کاهش تنش‌های قومی و فرهنگی، به ویژه در کشورهای چند ملیتی از ارزشهایی است که ضعف گردشگری نیز در ایجاد آن مؤثر است. (محمدی، ۱۳۸۵)

بنابراین، این صنعت علاوه بر اینکه دوستی و صلح بین ملت‌ها را فراهم کرده و قوام می‌بخشد بلکه موجب ارتقای سطح دانش و آگاهی انسان‌ها شده در نهایت توسعه اقتصادی و اجتماعی و سیاسی ملت‌ها را به دنبال خواهد داشت. ایران با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فراوان که در اختیار دارد می‌تواند در تدوین منطق همزیستی مسالمت‌آمیز جهان آینده مشارکت فعال و مؤثر داشته باشد و جلوه‌های، عدالت، معنویت و محبت را به عنوان اصول تعامل بشری به شایستگی عرضه کند. (سجادیان، ۱۳۸۶)

مختصات جغرافیایی گلستان

استان گلستان با مساحت حدود ۲۲۰۳۳ کیلومتر مربع بین ۳۶ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۸ دقیقه‌ی عرض شمالی از استوا و ۵۳ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۱۱ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. مساحت آن بیشتر از ۷۰ کشور جهان و ۱۰ استان دیگر کشور می‌باشد. این استان از شمال به جمهوری ترکمنستان، از شرق به استان خراسان، از

۴- ناحیه جنوبی استان از ارتفاع ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰ متری البرز با اقلیم معتدل سرد و کوهستانی و تابستان های معتدل و کوتاه.

۵- ناحیه کوهستانی فراتر از ۳۰۰۰ متر شامل کوهستان مرتفع دامنه شمالی البرز، با یخبندانهای طولانی و زمستانهای سرد و تابستانهای کوتاه و خنک با اقلیم مخصوص ارتفاعات.

تحت تأثیر عوامل گوناگون همچون عرض جغرافیایی، ارتفاع و امتداد رشته کوه های البرز، فاصله از دریا، بیابان ترکمنستان، جلگه وسیع سیبری در شمال روسیه، وزش بادهای غربی شمالی و پوشش تراکم جنگلی، دمای میانگین نقاط مختلف استان گلستان یکسان نیست و تفاوت دارد، میانگین دمای سالانه گرگان ۱۷/۵ درجه ی سیلسیوس است. بر اساس آمارهای آب و هوا شناسی گلستان گرمترین ماه استان تیر و مرداد ماه و سردترین ماه استان دی ماه می باشد.

بیشینه مطلق دمای سالانه در ایستگاه گرگان ۴۳/۶ درجه سیلسیوس و در ایستگاه گنبد در تیر ماه به ۴۶ درجه سیلسیوس نیز رسیده است. کمترین دمای سالانه (حداقل مطلق) در ایستگاه گرگان ۱۳/۶- درجه ی سیلسیوس و در ایستگاه گنبد ۱۴/۵- درجه ی سیلسیوس ثبت شده است.

از نظر تعداد روزهای یخبندان در طول سال در ایستگاه گرگان ۱۳/۱ روز و در ایستگاه گنبد ۳۰/۸ روز در طول سال ثبت شده است. طبعاً در نقاط مرتفع و کوهستانی استان که فاقد ایستگاه هواشناسی هستند این زمان بیشتر و قسمت زیادی از سال با یخبندان همراه است. بیشترین روزهای همراه با یخبندان در استان گلستان به دی ماه اختصاص دارد. در ایستگاه گرگان ۵ ماه از سال و در ایستگاه گنبد ۶ ماه از سال همراه با یخبندان مشاهده گردیده است. (شاهکویی، ۱۳۸۰)

در استان گلستان به سبب وجود ارتفاعات قابل توجه در جنوب و شرق و ذخایر عظیم آبی همچون دریاچه مازندران و وجود رودخانه های معتدل و بیابان ترکمنستان در شمال، معمولاً دارای اقلیم معتدل است.

بارش های استان

برحسب موقعیت جغرافیایی و ارتفاع نواحی، نوع ریزش ها در مناطق گوناگون استان متغیر است. در نواحی مرتفع، در حدود نیمی از بارش سالانه به صورت ریزش های منجمد (عموماً برف) است.

رژیم بارش در گلستان همانند اکثر مناطق ایران مدیترانه ای و غربی است و بخش اعظم بارش ها در فاصله ماه های مهر تا اردیبهشت نازل می شود. کمترین میزان بارش در بهار و تابستان است و فصل خشک استان بر فصل تابستان منطبق می باشد. بیشینه ی بارش ماهانه در شهرها و نقاط مختلف استان (نمونه گرگان و گنبد) عمدتاً در دی و بهمن و اسفند و گاهی در مهر و آبان و آذر و فروردین و اردیبهشت رخ می دهد.

مطالعه ریزش های جوی استان گلستان نشان می دهد که در این استان، پاییز و زمستان پر بارش ترین فصول سال هستند و پس از آن فصل بهار پر بارانترین فصل سال شناخته می شود و تابستان کم بارش ترین فصل سال است.

میانگین بارش باران در ارتفاعات ۲۰۰۰ تا ۲۵۰۰ متر و ۳۰۰۰ متر به بالا از ۵۰۰ تا ۲۵۰ میلی متر در سال می رسد و این نشانگر آنست که در این ارتفاعات بارش برف زیاد است که برفمزر آن در زمستان به ۱۸۰۰ متری نیز پیشروی می نماید و به محض گرم شدن هوا در اردیبهشت به سمت نقاط مرتفع و قله های بالاتر از ۳۰۰۰ متر عقب نشینی نموده در ماه های خرداد و تیر جز در یخچال های دامنه نساء مانند پی گرد کوه و شاهوار برفی باقی نمی ماند. (شاهکویی، ۱۳۸۰)

جنوب به استان سمنان و از غرب به استان و دریای مازندران محدود می شود. بر اساس آخرین تقسیمات اداری و سیاسی کشور، استان گلستان از ۱۱ شهرستان، ۱۸ شهر، ۲۱ بخش، ۵۰ دهستان تشکیل شده است. شهرستان های این استان عبارتند از: گرگان (مرکز استان) و گنبد، ترکمن، علی آباد، کردکوی، آق قلا، آزادشهر، رامیان، مینودشت، کلاله و بندر گز. (جغرافیای گلستان، ۱۳۸۷)

سیمای اقلیمی استان

ارتفاعات سر به فلک کشیده البرز با قله مرتفع آن همچون شاهوار و شاهکوه، جنگل های سرسبز و کوهپایه ها و دره های عمیق، دریای پر از خاطره و رمز و راز مازندران، منطقه را از لحاظ اقلیمی از سایر استانهای مرکزی ممتاز کرده است. به لحاظ وضعیت طبیعی و جغرافیایی که به صورت یک قاره جلوه می کند تمامی پدیده های جغرافیایی اعم از کوه، دشت، جلگه، دره، جنگل، کوهستان، رودخانه، بیابان، صحرا، دریا، خلیج، یخچال، سیرک های طبیعی، باران و برف، یخ، اقلیم متعدد از معتدل و مرطوب و مدیترانه ای گرفته تا اقلیم خشک، نیمه خشک و بیابانی و سرد کوهستانی استان، قطب و روح هر گردشگری را مسحور خویش نموده و این اقلیم و طبیعت زیبا اثری را خلق نموده اند که امروزه جز تعظیم و تکریم در برابر عظمت آن چاره ای نمی یابیم. وظیفه همه دست اندرکاران است که زمینه های لازم را جهت بهره وری بهتر گردشگران از این همه استعداد های طبیعی و بکر خدادادی و میراث کهن نیاکان در گلستان فراهم نمایند.

تقسیم بندی اقلیمی گلستان

اطلاعات اقلیمی و جوی، مورد علاقه جهانگردان و صنعت جهانگردی است و در برنامه ریزی برای تعطیلات مفید است. آب و هوا دارای مشخصه های ثروتهای طبیعی و همیشگی، تجدید شونده، خورشید، گرما، پیست های برف، هوای خوب و تازه و... می باشد. این ثروتها نه تنها به طور نابرابر در سطح کره زمین پراکنده شده بلکه در یک محل مشخص قرار دارند و در زمان معینی قابل استفاده اند. به هر حال تردیدی نیست که اقلیم عامل اصلی فصلی بودن پدیده جهانگردی است (خالدی، ۱۳۷۴). آب و هوا مهمترین عامل در توسعه صنعت گردشگری محسوب می شود. به گفته پری، آب و هوا بخش مهمی از مفهوم محیطی را تشکیل می دهد که تفریح و توریسم در قالب آن شکل می گیرند به علت اینکه توریسم فعالیتی آزاد و اختیاری است، اغلب به شرایط اقلیمی مطلوب وابسته است. (محمدی، ۱۳۸۵)

هوا و آب و هوا نه فقط بر عرضه، بلکه بر تقاضای خدمات توریستی نیز تأثیر می گذارند. بنابراین، با توجه به ویژگی های آب و هوایی و تقاضا برای خدمات توریستی، هم منابع و امکانات و هم عوامل محدود کننده، بایستی همسان مورد توجه قرار بگیرند. (ذوالفقاری، ۱۳۷۸) بنابراین با توجه به خصوصیات دما و بارش بر اساس نظر اقلیم شناسان جهان همچون دماتون، کوپن، امبرژه استان گلستان را می توان به ۵ ناحیه ی آب و هوایی تقسیم کرد: ۱- ناحیه شمال و شرق به علت دور بودن از دریای مازندران و ارتفاعات البرز و نزدیکی به بیابان های ترکمنستان، دارای آب و هوای خشک و نیمه خشک می باشد.

۲- شهرستان گرگان و نواحی مجاور آن دارای آب و هوای معتدل مدیترانه ای که ویژگی مهم آن اعتدال هوا در زمستان و خشکی و گرمی هوا در تابستان است.

۳- نواحی پایکوهی استان مانند نهارخوران، زیارت، زرین گل و تمامی دره های پایکوهی استان دارای آب و هوای مرطوب و نیمه مرطوب می باشند (شاهکویی، ۱۳۸۰)

جریان وزش بادهای

تالابهای متعددی و همچنین تالاب های تنگلی، آلاگل، آجی گل، آلماگل و اینچه برون و گمیشان وجود دارد؛ که علاوه بر وجود شرایط مناسب برای گذران اوقات فراغت در کنار این دریاچه ها و تالاب ها و امکان شنا، ماهی گیری و قایق سواری و اسکی روی آب و غیره نیز فراهم می باشد. این تالابها با داشتن طبیعت و مناظر زیبا همه ساله در فصول متعدد مأمّن و مکان مناسبی برای پرندگان مهاجر هستند. از دیگر دریاچه های مصنوعی استان می توان به دریاچه های سد کوثر، سدوشمگیر، سد گلستان و بوستان در حوضه گردشگری نومل گرگان آق قلا، گنبد و کلاله اشاره کرد. (شاهکویی، ۱۳۸۲)

چشمه سارها و آبشارها

ویژگی های طبیعی استان همچون ارتفاعات سربلک کشیده البرز باعث شکل گیری چشمه های دائمی و فصلی و طبیعت زیبا در اطراف آنها شده است. برخی از این چشمه ها همه ساله پذیرای جمعیت بی شماری از مردم مشتاق هستند. از جمله چشمه های مهم استان که از چشم اندازهای طبیعی زیبا برخوردار هستند، می توان به چشمه ی آب گرم و سرد زیارت، چشمه زرین گل، چشمه سیاه مرزکوه و چشمه های متعددی که به نام های محلی در مناطق مختلف جنگلی استان مشهورند اشاره کرد.

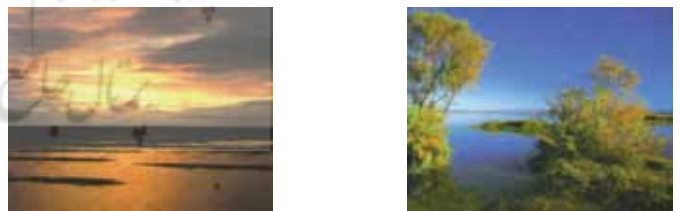
آبشارهای زیبایی بعضاً با ارتفاع چندین متر نیز در استان وجود دارند که از میان آنها می توان به آبشار زیارت، آبشار باران کوه، آبشاردواو کردکوی، آبشار کبودوال، آبشار شیرآباد، شرشره - آبشار الازمن، آبشار لوه و آبشار ۱ و ۲ جنگل گلستان اشاره کرد.

در بررسی های به عمل آمده، جهت وزش بادهای غالب و نایب غالب در استان گلستان عموماً غربی و جنوب غربی است. در ایستگاه گرگان در همه فصول خصوصاً بهار و تابستان با دفعات تکرار بیشتر باد غربی و سپس جنوب غربی است به طوریکه از میانگین تعداد وزش، بیشترین دفعات و درصد وزش به ترتیب بادهای غربی و جنوب غربی فصل تابستان با ۳۷/۲ و ۲۵/۵ درصد - بهار، ۳۶/۲ و ۲۷/۷٪، زمستان، ۱۴/۷ و ۲۵/۷٪ و پاییز، ۱۱/۹ و ۱۷/۱٪ را دارا می باشند. میانگین سالانه ی سرعت باد غالب غربی در گرگان (میانگین ۷ ساله) ۴/۵ متر بر ثانیه است. مناطق مختلف جلگه گلستان خصوصاً نواحی سطح استان نظیر گرگان - گنبد، بندر ترکمن، بندر گز، علی آباد، آزاد شهر و... در طول سال معمولاً در معرض وزش بادهای غربی و جنوب غربی قرار دارند و در فصل زمستان در بعضی از مواقع زبانه های پرفشار سیبری در جلگه سوز و سرمای زیادی بوجود می آورد. نواحی جنوبی استان که پوشیده شده از جنگلهای انبوه و پرپشت می باشد مانع وزش بادهای شدید می شوند (شاهکویی، ۱۳۸۳)

رودخانه ها

در جلگه گلستان به سبب موقعیت جغرافیایی خاص، وجود کوهستانهای بلند البرز و حجم بارش سالانه قابل توجه (۶۰۰ تا ۶۵۰ میلی متر در سال) رودخانه های طویل و دائمی متعددی بوجود آمده اند که ۳ رودخانه بزرگ مانند اترک با طول ۵۰۰ کیلومتر که ۱۲۰ کیلومتر مرز مشترک دو کشور ایران و ترکمنستان را تشکیل می دهد به همراه رود گرگان و قره سو از عمده ترین رودهای استان هستند. حواشی این رودخانه ها بخصوص ۴۴ رودخانه فرعی که از رشته کوه های البرز سرچشمه گرفته و به این ۳ رودخانه مهم می ریزند، به جهت قرار گرفتن در جنگلهای جنوبی استان، مکانهای مناسب و منحصر به فردی را در ایران و خاورمیانه و جهان برای فعالیتهای گردشگری و تفریحی و گذران اوقات فراغت مهیا نموده است؛ که همه ساله نواحی شناخته شده آن مثل ناهارخوران در گرگان، کبود وال در علی آباد، لوه در مینودشت و جنگل گلستان مورد استفاده همه ایرانیان و سایر درّه های نا آشنا برای گردشگران ایران مورد استفاده محلی و منطقه ای روستائیان و شهرنشینان استان خصوصاً در فصول تابستان ماه های تیر و مرداد قرار می گیرد.

خلیج گرگان و شبه جزیره آشوراده

خلیج گرگان بزرگترین خلیج سواحل جنوبی دریای مازندران است که بر اثر پیش روی و گسترش رشته ساحلی شبه جزیره میانکاله به سمت شرق در دریای مازندران تشکیل شده است. مساحت خلیج گرگان حدود ۴۰۰ کیلومتر مربع و طول آن در جهت غربی - شرقی ۵۰ کیلومتر و عرض آن بین ۴ تا ۱۲ کیلومتر است. بعضی ها خلیج گرگان را تالاب می دانند و با توجه به ویژگی های طبیعی اش آن را یکی از ۱۸ تالاب بین المللی و یکی از ۹ تالاب ایران بحساب می آورند. (جغرافیای گلستان، ۱۳۸۷) خلیج گرگان دارای اقلیم معتدل مدیترانه ای با داشتن طبیعت زیبا و عمق کم همه ساله همچون دیگر تالابهای استان مأمّن و مکان مناسبی برای پرندگان مهاجر و تکثیر انواع ماهیان خاویاری دریای مازندران محسوب می گردد. علاوه بر وجود شرایط مناسب برای گذراندن اوقات فراغت در شبه جزیره آشوراده که تنها دهکده صیادی ایران بوده است امکان تفریحاتی همچون اسکی روی آب، شنا، ماهی گیری، قایق سواری و غیره نیز فراهم است.

دریاچه ها و تالابها

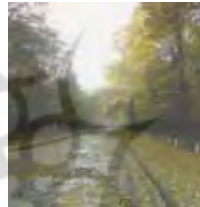
به سبب خصوصیات زمین شناسی و اقلیمی در پایین دست رودها، که زمین پست و سطح آب های زیرزمینی بالا است، خصوصاً هنگام طغیانهای رودخانه ها در بهار و زمستان، آب رودها زمین های مجاور را فرا می گیرد و سبب تشکیل دریاچه های کوچک و محلی به نام «ناور» می شود. ناورها با ذخیره کردن آب، علاوه بر تغذیه سفره های زیرزمینی، در دوره گرم سال برای فعالیتهای کشاورزی، صید و شکار و گذران اوقات فراغت و شنا مورد استفاده قرار می گیرند. همچنین در شمال جلگه گلستان و نوار مرزی ترکمنستان

جنگل ها و مراتع

به دلیل شرایط اقلیمی همچون ریزشهای جوی مناسب و درجه حرارت معتدل بخت وسیعی از جنوب و جنوب شرقی استان را جنگل های انبوه و متراکم که از نوکنده تا گیلداغ امتداد دارد و مساحت آن در حدود ۴۲۰ هزار هکتار برآورد گردیده است پوشانده اند. این جنگل ها که از مهمترین گونه های جنگلی کره زمین به شمار می آیند عبارتند از: راش، ممرز، بلوط، افرا، توسکا، ون، ملج و نمدر که بر روی دامنه های کوهستانی، دره ها و حاشیه ی رودخانه ها و حتی اراضی مسطح، چشم اندازهای بسیار زیبا و دیدنی به وجود آورده اند که امکانات فراوانی را برای تفریح، گذراندن اوقات فراغت و طبیعت گردی برای همشهریان ایران زمین فراهم نموده اند. جنگل گلستان، النگ دره، نهارخوران، رنگو - شصت کلاه - قرق - زرین گل - دلند، دامنه، دهنه محمد آباد، قرن آباد - توسکاستان و گل فشان و... از همه معروف تر می باشد.

غارهای آهکی و صخره های طبیعی

ویژگی های زمین شناسی گلستان و گسترش سازندهای آهکی و کارستی آن باعث به وجود آمدن غارهای آهکی متعددی با گالری ها و دالانهای زیبا و هیجان انگیز عمدتاً ناشناخته شده است. غار شیرآباد، غار سیاه مرز کوه، غار دام رام، غار مبارک آباد، غار کیارام، غار جهان نما نمونه ای از این نوع می باشند.

کوهستان های سر به فلک کشیده البرز در گلستان

این استان ۵ قله مهم و مرتفع دارد که بیش از ۳۰۰۰ متر ارتفاع دارند. تعدادی از قله های معروف استان عبارتند از: شاهوار ۳۹۴۵ متر و کهکشان ۳۸۱۳ متر، ابوالقاسم کوه ۳۵۰۰ متر، پلاش زندان ۳۴۰۰ متر، پیرگردکوه ۳۲۰۴ متر، کوه برفکه ۳۲۷۱ متر، کوه چل چلی ۳۱۲۳ متر، تلمبار ۳۰۸۶ متر و درازنو ۲۸۸۰ متر ارتفاع همه ساله در فصول متفاوت، گروههای کوهنوردی از استان و بعضاً از کشور، صعود به قله های معروف را اجرا می کنند.

دامنه قله مرتفع، پهنه های برفی مناسب برای اسکی

کوهستانهای بلند البرز و شرایط اقلیمی منطقه و همچنین ریزش حجم قابل توجهی برف در نقاط مرتفع کوهستان، باعث انباشت برفهای زیاد در پهنه های وسیع گردیده است که در زمستان و بعضاً در فصل بهار شرایط مناسبی را برای انجام ورزش اسکی فراهم می کنند. جهان نما و سرعلی آباد شاهکوه در این زمینه جایگاه ویژه دارند.

بناهای تاریخی و اماکن زیارتی

استان گلستان با توجه به تنوع شرایط اقلیمی و آب و هوایی و زیست محلی علاوه بر میراث طبیعی و بکر و بعضاً دست نخورده، به علت تمدن

دیرینه و غنای فرهنگی بناهای متعدد تاریخی - معماری دارد که برخی علاوه بردارا بودن این ویژگی، از اهمیت مذهبی و زیارتگاهی نیز برخوردارند. امامزاده یحیی بن زید در گنبد کاووس از نوادگان امام سجاد، امامزاده نور در گرگان، خالدنی در کلاله، آرامگاه مختومقلی فراغی، برج قابوس بن وشمگیر در گنبد، میل رادکان در کردکوی، مسجد جامع گرگان مربوط به دوره سلجوقیان و صفویه، عمارت آقا محمد خان در گرگان (کاخ تابستانه آقا محمد خان قاجار واقع در خیابان پاسداران)، تورنگ تپه (۵۰۰۰ سال قبل از میلاد)، دیوار بزرگ گرگان از شمال گمیشان تا جنگل گلستان، شهر قدیمی جرجان مدرسه عمادیه گرگان، مدرسه کریم ایشان در بخش مراوه تپه مینودشت، شهر قدیمی تمیشه (کردکوی) و دیوار آن، از جاذبه های بناهای تاریخی و اماکن زیارتی در گلستان به شمار می آیند. (میراث فرهنگی، ۱۳۷۹)

جاذبه های فرهنگی (عشایری و روستایی)

وجود طوایف مختلف چون ترکمن، کرد، ترک، سیستانی و بلوچ، کوتلی استرآبادی، خراسانی و شاهرودی و دامغانی نمایانگر فرهنگ های مختلف با آداب و رسوم متفاوت در استان است. کوچ طوایف کرد شمالی خراسان و بیلاق و قشلاق آنان الگوی سکونت روستایی و عشایری، استفاده از پناهگاههای چوبی (کومه) و در سنتهای ترکمن چادری بنام آلاچیق، آداب و رسوم و باورهای خاص در مراسم گوناگون مذهبی و ملی در طی سال از جمله جاذبه های فرهنگی استان به شمار می روند.

تقسیم بندی حوزه های گردشگری استان گلستان

برنامه ریزی برای رشد و توسعه گردشگری و بهره گیری بهینه از امکانات و قابلیت های گردشگری، در درجه اول مستلزم شناخت و ارزیابی امکانات و پتانسیل های گردشگری به تفکیک حوزه ها و مناطق جغرافیایی ویژه در درون هر منطقه بزرگتر است. حوزه های گردشگری در حقیقت واحدهایی جغرافیایی، طبیعی و سیاسی با محدوده های معین و قابلیت ها و امکانات ویژه طبیعی و فرهنگی هستند که به لحاظ ساختار توپوگرافیکی - مورفولوژیکی و تعدد و پیوستگی امکانات طبیعی، تاریخی، فرهنگی و همچنین وجود تأسیسات زیر بنایی و خدماتی، می توانند فضای مناسبی برای برنامه ریزی و اجرای پروژه های مرتبط با گردشگری و استفاده ی اقشار مردم باشند. (براتیان، علی، ۱۳۸۶)

بر اساس تقسیم بندی سلسله مراتبی، استان گلستان را می توان با در نظر گرفتن ویژگی های طبیعی و امکانات متفاوت گردشگری آن به واحدها یا حوزه های کوچک تر گردشگری تقسیم کرد. ملاک های اصلی و اولیه تفکیک حوزه های گردشگری را توپوگرافی و مورفولوژی، چشم انداز، راه های ارتباطی، نوع اقلیم، پتانسیل های خاص تفریحی - گردشگری و تنوع آثار باستانی و فرهنگی تشکیل می دهد. در استان گلستان به دلیل ساختار طبیعی خاص آن و موقعیت جغرافیایی ویژه ای که دارد، عوامل اقلیمی، توپوگرافی، پوشش انبوه جنگلی، چشم انداز و قابلیت های ویژه ی طبیعی نقش برجسته ای در منطقه بندی قطب های گردشگری ایفا می کنند. بدیهی است راه های ارتباطی نیز که اصلی ترین وسیله دسترسی به جاذبه های گردشگری هستند از اهمیت به سزایی برخوردارند. علیهذا با توجه به امکانات و پتانسیل های طبیعی، فرهنگی استان که در حد امکان ارائه شد، می توان استان گلستان را در یک تقسیم بندی اولیه به ۴ کلان حوزه ی گردشگری ساحلی، جلگه ای، جنگلی و کوهستانی و ارتفاعات و ۱۹ حوزه گردشگری کوچکتر تقسیم کرد.

سفالینه‌های زرین فام در حول و حوش آن قرار دارد و دیدن ویرانه‌های این شهر تاریخی با وسعتی در حدود ۱۲۰۰ هکتار خالی از لطف نیست. این شهر از شهرهای آباد در دوره‌های سامانیان، آل زیار و سلجوقیان بوده که متأسفانه بر اثر حملات مغول در ۶۲۰ هجری قمری از بین رفت. از جمله امکانات گردشگری این حوزه می‌توان به تالاب آلاگل، آجی گل، آلماکل و بند دانشمند اشاره کرد. رودخانه‌های طویل و پرآب اترک و گرگانرود و چهل چای و بایرام شالی و قره‌تکن از جمله امکانات و پتانسیل‌های طبیعی قابل توجه این حوزه گردشگری هستند. از جمله مراکز دیدنی و جاذبه‌های تاریخی این حوزه آق تپه، یاریم تپه، گبری قلعه، قلعه پارس دخمه آق بند، غار دام رام، قلعه مسنجیق، دیوار بزرگ گرگان - و اماکن تاریخی و فرهنگی دیگر شهر می‌باشند. از دیگر مراکز دیدنی و توریستی، به باشگاه سوارکاری گنبد، بازار هفتگی (جمعه بازار، بازار مرزی اینچه برون و بازار روس‌ها) می‌توان اشاره کرد.

حوزه گردشگری آبشار کبودال علی آباد

این آبشار در مرکز استان قرار دارد و در میان دره‌های زیبا و جنگلی پرپشت و انبوه در ۵ کیلومتری جنوبشهر علی آباد دارای امکانات تفریحی - گردشگری طبیعی می‌باشد. برای رسیدن به آبشار زیبای کبودال در دامنه زیبا و جنگلی کوه باید از پله‌های جنگل بالا رفت و پس از طی چندین پله و عبور از آنان که نغمه‌های پرندگان و بلبلان و صدای آبشار هم گردشگران را افسون می‌نماید، می‌توان به محل دهانه آبشار رسید که در این مکان آب و هوای معتدل سرد جاذبه حضور را خصوصاً در گرمای تابستان چندین برابر می‌نماید. آب آبشار از تجمع چشمه‌ها حاصل گردیده و در میان درختان انبوه مناظر زیبا و دلپذیر دامنه‌های جنگلی را بوجود می‌آورد. وجود سکوها و چادرها برای استراحت، آب شرب، سرویس‌های بهداشتی و جاده آسفالت از جمله امکانات منحصر به فرد در این حوزه تفریحی است.

حوزه گردشگری آبشار لوه

دارای آب و هوای معتدل کوهستانی است و در قسمت شرقی استان قرار دارد. این آبشار که از آبشارهای بسیار زیبای ایران است در فاصله ۱۴ کیلومتری غرب پارک ملی گلستان در شهرستان مینودشت (گالیکش) و در نزدیکی روستایی به همین نام واقع شده است. این آبشار که به طور خروشان از چندین آبشار کوچک بوجود آمده، ارتفاع بعضی از آبشارها به ۱۵ متر می‌رسد و از مسیرهای پرپیچ و خم ارتفاعات کوهستانی و جنگل‌های سر به فلک کشیده می‌گذرد، دارای حوضچه‌های بسیار زیبا و هوای لطیف و خنک تابستانی است، جاذبه‌ی طبیعی بسیار زیبایی برای گردشگران مهیا نموده است. آب این آبشار از ارتفاعات جنوبی البرز در این منطقه تأمین می‌شود.

حوزه گردشگری پارک ملی گلستان

در شرقی‌ترین قسمت استان واقع شده است. دارای آب و هوای معتدل مدیترانه‌ای است که از شرق به استان خراسان شمالی و از جنوب به استان سمنان محدود می‌شود. راه بین‌المللی گرگان - مشهد به موازات رودخانه از وسط آن عبور می‌کند و یکی از زیباترین پارک‌های ملی جهان به شمار می‌رود. در این پارک، گونه‌های مختلف گیاهی و

جانوری حفظ، نگهداری و تکثیر می‌شود و از نظر جاذبه‌های طبیعی، آبشارها، چشمه‌ها و چشم‌انداز جنگلی، بهترین محل برای گردشگران به شمار می‌رود.

از جمله حوزه‌های گردشگری استان گلستان که به لحاظ نوع اقلیم، پتانسیل خاص تفریحی و گردشگری و مورفولوژی و چشم‌انداز و... مورد توجه گردشگران قرار دارد عبارتند از: حوزه گردشگری بارانکوه (گرگان)، حوزه گردشگری شصت کلا (گرگان) حوزه گردشگری جنگل توسکاستان - (گرگان) حوزه گردشگری قرن‌آباد امامزاده طیب (گرگان). حوزه گردشگری جعفرآباد (گرگان) - حوزه گردشگری پارک جنگل قرق (گرگان) مبدأ گردشگری محمدآباد تا سیاه مرز کوه. حوزه گردشگری زرین گل، حوزه گردشگری آبشار کبودال علی آباد - حوزه گردشگری آبشار شیرآباد (خان بیین) - حوزه گردشگری نیل برگ رامیان و آنگ - حوزه گردشگری پارک ملی گلستان - حوزه گردشگری بندرگز و خلیج گرگان - حوزه گردشگری آزادشهر و خوش بیلاق - حوزه گردشگری گنبد کاووس - حوزه گردشگری آبشار لوه - حوزه گردشگری پارک ملی گلستان - حوزه اسکله بندر گزو خلیج گرگان - حوزه گردشگری اسکله بندر ترکمن، آشوراده و میانکاله - حوزه گردشگری آلماکل و اینچه برون، حوزه گردشگری جهان نما، حوزه گردشگری سدبوستان - حوزه گردشگری ایلات و عشایر در مراوه تپه - حوزه گردشگری سدکوثر و نومل - حوزه گردشگری سد و شمگیر، حوزه گردشگری سد گلستان - حوزه گردشگری میل رادکان و درازنو، که از این میان چند حوزه به عنوان نمونه مورد بررسی اجمالی قرار می‌گیرد.

حوزه گردشگری گنبد قابوس

این حوزه در شمال شرقی استان قرار دارد. دارای اقلیم نیمه خشک معتدل می‌باشد، نام این حوزه از گنبد و مقبره قابوس بن وشمگیر گرفته شده است. برج قابوس (میل گنبد) یکی از بی نظیرترین یادمانهای معماری ایران در دوره اسلامی است که در شمال شهر گنبد و در ۳ کیلومتری بازمانده شهر قدیم جرجان، مرکز حکومت آل زیار قرار دارد که از نظر هنر معماری و تاریخی، یادگاری بس ارزنده از دوران آبادی و شوکت سرزمین جرجان و در زمان آل زیار می‌باشد. این بنای باشکوه در میان پارک بزرگ و زیبا جای گرفته و از کیلومترها دورتر نظر هر بیننده‌ای را به خود جلب کرده است و در گذشته هادی و راهبر مسافرانی بود که از این سرزمین عبور می‌کرده‌اند. اثر مذکور به سال ۳۹۷ هجری به دستور شمس‌المعالی بروی تپه‌ای به بلندی ۱۵ متر ساخته شده است.

ارتفاع برج ۵۵ متر است که با احتساب بلندی تپه، در مجموع ۷۰ متر از سطح زمین بلندی دارد. این حوزه دارای امکانات خدماتی و گردشگری گوناگون و متعددی از جمله سد گلستان در قسمت شرقی شهر که بر روی رودخانه گرگان رود احداث گردیده و دارای امکانات تفریحی و گردشگری می‌باشد. در شمال غربی شهر از اماکن معروف و متبرک آن مقبره‌ی امامزاده یحیی ابن زید ابن علی ابن الحسین (ع) است که در سال ۱۲۵ هـ ق در سن ۱۸ سالگی در زمان امویان به شهادت رسید. همچنین، دارای امکانات استراحت و خوابگاه‌های متعدد خانوادگی و پذیرایی برای گردشگران می‌باشد که شهر جرجان شهر

در زمستانها برف گیر است و در تابستانها آب و هوای معتدل و خنک دارد. از جمله امکانات گردشگری این حوزه به ارتفاعات بلند و زیبای شاهکوه، شاهوار و پی گردکوه، شکارگاهها و چشمه و یخچال و جنگل های سرو، و به لحاظ فرهنگی، اولین دهکده اینترنتی جهان می توان اشاره کرد. فضای مهیا برای پیست اسکی روی برف در زمستان از امکانات سرعلی آباد است. نکارود از ارتفاعات این حوزه سرچشمه می گیرد و بعد از طی مسیر ۲۰۰ کیلومتری (بختیاری، ۱۳۶۹) با عبور از مسیرهای پرپیچ و خم ارتفاعات کوهستانی زیبا و بلند البرز به طرف جلگه مازندران (شهر نکا) رفته و سپس وارد دریای مازندران می شود.

نتیجه گیری

استان گلستان با برخورداری از چشم انداز ویژه، طبیعت و محیط زیبا، ویژگی های خاص اقلیمی و جاذبه های گردشگری متنوع خود می تواند انتظارات هر گردشگری را بر آورده سازد. قطعاً در هر گونه برنامه ریزی و راهبرد توسعه در این استان، می توان بر صنعت گردشگری به عنوان کلیدی ترین قابلیت استان، تکیه کرد. در این استان، اقلیم چنان جنبه های گوناگون زندگی و سکونت و حتی سنن مردم را در خود گرفته است که شناخت آن و استعدادهای و محدودیتها بدون مطالعه جامعه اقلیم و نقش و کاربرد آن امکان پذیر نیست، لذا هرگونه برنامه ریزی برای تغییرات محیطی، بدون در نظر گرفتن اقلیم و تأثیرپذیری متقابل اقلیم و محیط، توسعه ای پایدار را در استان به ارمغان نمی آورد. نباید فراموش کرد که توجه به توانهای هر چند ضعیف و ناچیز نیز می تواند روزی اهمیتی به سزا پیدا کند. هر چند ایران در مقایسه با سایر کشورها نتوانسته اقتصاد گردشگری خود را توسعه بخشد، با این حال، ایران جزو ۱۰ کشور اول دنیا در داشتن آثار تاریخی و ۵ کشور اول جهان در بحث جاذبه های گردشگری است. در حال حاضر توسعه زیر ساخت های گردشگری از اولویت های مهم کاری سازمان میراث فرهنگی و گردشگری هر استان به شمار می رود. بر تک تک مسئولین واجب است که در این امر خطیر ملی و استانی سازمان را یاری کنند.

منابع و مآخذ

- ۱- براتیان، علی، آموزش رشد جغرافیا شماره ۷۸، بهار ۱۳۸۶.
- ۲- محمدی، حسین، آب و هواشناسی کاربردی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- ۳- شاهکوتی اسماعیل، پایان نامه کارشناسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- ۴- شاهکوتی اسماعیل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۵.
- ۵- جغرافیای گلستان، سازمان پژوهش و برنامه ریزی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۷.
- ۶- بافت تاریخی گرگان، بروشور سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گلستان، ۱۳۸۶.
- ۷- شهرستان گنبد کاووس، بروشور سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گلستان، بهار ۱۳۸۵.
- ۸- راهنمای آثار تاریخی استان گلستان، کتابچه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گلستان ۱۳۷۹.
- ۹- شاهکوتی اسماعیل، سپهر، نشریه سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح شماره ۳۷ بهار ۱۳۸۰.
- ۱۰- شاهکوتی اسماعیل، سپهر، نشریه سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح شماره ۵۲ زمستان ۱۳۸۳.
- ۱۱- شاهکوتی اسماعیل، سپهر، نشریه سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح شماره ۴۸ زمستان ۱۳۸۲.
- ۱۲- بختیاری و احمدی سروش، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، زمستان ۱۳۶۹.
- ۱۳- ذوالفقاری، حسن، رشد آموزش جغرافیا، پائیز ۱۳۷۸، شماره ۵۲.
- ۱۴- رهنمایی، محمدتقی، توان های محیطی ایران، مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری، ۱۳۷۱.
- ۱۵- رهنمایی، محمدتقی، مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی (جغرافیا) مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی معماری ۱۳۶۹.

(جغرافیای گلستان، ۱۳۸۷) و دارای امکانات خدماتی و گردشگری از قبیل هتل، کمپینگ، اقامتگاه می باشد. از آنجائی که این پارک در مسیر جاده بین المللی آستارا به مشهد قرار گرفته و خسته دلان در این مسیر را جهت رسیدن به بارگاه ملکوتی ثامن الائمه حضرت امام رضا (ع) طراوتی دیگر بخشیده و با روحیه مضاعف و معنوی سبک بال به سوی آن امام همام پرمی گشایند، دارای اهمیتی ویژه و استثنایی است.

حوزه گردشگری جهان نما

این حوزه در قلب کوهستان البرز در جنوب غرب استان، به راستی یکی از زیباترین نواحی کوهستانی و بیابانی کشور ایران است. جنگل های پرپشت و انبوه، ارتفاعات بلند و زیبا و پرتگاهها و دره های عمیق و باریک، قله های بلند، چشمه سارها و علفزارهای سرسبز تابستانی، چشم اندازهای بسیار زیبای طبیعی با اقلیم های سرد و کوهستانی و معتدل و خنک بهاری از جمله قابلیتها و امکانات گردشگری این حوزه هستند. این حوزه بیلاق مردم نواحی غرب گرگان در تابستان به شمار می رود و هر ساله از دیرباز یکی از مراکز تفریحی مردم منطقه بوده است.

حوزه گردشگری نهارخوران گرگان و زیارت

این حوزه دارای اقلیم مرطوب و نیمه مرطوب و در حقیقت از لحاظ ویژگیهای طبیعی و تفریحی و امکانات و خدمات گردشگری - اقامتی - و همچنین تنوع اقلیمی و پوشش گیاهی و چشم انداز، یکی از غنی ترین و متنوع ترین حوزه های گردشگری ایران به شمار می رود.

این حوزه گردشگری از ارتفاعات البرز در جنوب روستای زیارت و نواحی کوهستانی شروع و با دربرگرفتن حواشی رودخانه خاصه رود (نهارخوران) تا تقریباً پل سید مسعود را در بر می گیرد. این حوزه دارای امکانات خدماتی و گردشگری گوناگون - کمپینگها، هتلها و اقامتگاهها و ویلاها و مجموعه ای ورزشی و تفریحی، شهربازی، شبکه ای آبرسانی با ویژگی های منحصر به فرد و خاص است. دهکده توریستی زیارت با دامنه های جنگلی و سرسبز و آداب و سنن باستانی همراه با آبشار و آب گرم زیارت جلوه ای دیگر به این حوزه بخشیده است.

در عبور از زیارت به سمت نهارخوران جاده ارتباطی پرپیچ و خم در کنار رودخانه همراه با پوشش انبوه جنگل و مکان های اطراق، ناحیه های ویژه گردشگری را بوجود آورده است. این حوزه که در مرکز استان یعنی گرگان واقع شده است علاوه بر امکانات تفریحی گردشگری طبیعی، دارای جاذبه های گردشگری تاریخی و فرهنگی نیز می باشد.

از جمله جاذبه های گردشگری تاریخی مسجد جامع گرگان - عهد سلجوقی، عمارت آقا محمد خانی (کاخ تابستانه آقامحمد خان قاجار)، بازار نعلبندان، امامزاده نور و کاخ موزه در پارک شهر ... می باشد.

حوزه گردشگری سرعلی آباد و شاه کوه (چهارباغ)

در جنوب استان (گرگان) قرار دارد و دارای اقلیم سردکوهستانی است.